

TÜSKÉS GÁBOR
Aki felejt, önmagához lesz hűtlen

Benedeczky István
Emlékezem című könyvéről

Az utóbbi másfél, két évtized kelet-közép-európai irodalmaiban ugrásszerűen megnőtt az én-irodalom kifejezésformáinak, köztük az önéletírásnak, az ön-életrajznak, az emlékiratnak és az életinterjúnak a jelentősége. Írók, művészek, politikusok és más közéleti személyek mellett növekvő számban adnak ki ilyen műfajú írásokat a legkülönbözőbb polgári foglalkozások művelői. A kiváló okok között említhetők: az individualizáció felerősödése, a közösségi emlékezet folytonosságának megszakítására, irányítására és fenntartására irányuló törekvések, az egyéni életutak traumatikus eseményei, az önkényuralmi rendszereket követő átmeneti történelmi helyzet, a személyes identitás alapjainak bizonytalanná válása, valamint a kulturális emlékezet és az úgynevezett emlékezeti helyek iránt megnyilvánuló, részben mesterségesen keltett társadalmi és tudományos érdeklődés. Az emlékezésnek ez a felértékelődése egyre többeket ösztönöz arra, hogy „emlékezet-embert” teremtsenek magukból, és feladatukká tegyék a személyes múlt írásos rögzítését. E művek irodalmi megformáltsága, történelmi forrásértéke, nyelvi kifejezőmódja, illetve a valóságbemutató és a fikció viszonya rendkívül változatos. Önmagukon túlmutató jelentőségüket elsősorban az adja, hogy rendszerint tartalmazzák egy adott foglalkozási csoportnak, közösségnek, társadalomnak és történelmi helyzetnek az egyén életén átszűrődött képét, megmutatják az egyéni és a közösségi történelmi tudat alakulását, eltéréseit, s mindezek révén elősegíthetik a múlt teljesebb megértését.

Benedeczky István négy évtizedes orvosbiológusi kutató- és oktató munkájának lezárása után fordult a múlt rögzítésének különféle írásos formái felé, s az 1990-es évektől folyamatosan jelentkezik esszékkal, novellákkal, regényekkel, elbeszélésekkel. *Bűneset nem történt* című elbeszéléskötete 2004-ben jelent meg; *Társkeresők*, *Élet a kastélyban* és *Nemes szenvedély* című önéletrajzi ihletésű regényei 2006-ban, 2008-ban és 2015-ben láttak napvilágot; *Aratás* című elbeszélés- és esszékötetét 2011-ben adta ki. A köte-

tek egy részének megjelentetéséhez Tüskés Tibortól kapott ösztönzést, és az ő biztatására írta meg többek között Németh László Pécsi Orvostudományi Egyetemen tett látogatásának történetét.

A 2013-ban megjelent *Emlékezem* című kötet több ponton kapcsolódik Benedeczky említett életrajzi ihletésű munkáihoz. Kapcsolatot teremt köztük a lélektani érzékenység, a pontos megfigyelőképesség, a dialógusteremtő erő, a jelen értelmezési sémáin keresztül történő emlékezés, valamint a dokumentáló, a szakmai és az irodalmi ambíció együttes jelenléte. A kötet a szerző életének első negyven évét, az 1931-től 1971-ig terjedő időszakot öleli fel, s a faddi és a (Tolna megyei) Téglaház tanyai gyermekkortól, a lengyeli középiskolás évektől a budapesti egyetemi perióduson és a lovászpatonai „számúzetés”-en át a Pécsi Orvostudományi Egyetemen, majd a budapesti Orvostovábbképző Intézetben töltött időig beszéli el életét. Lezárásként az Oxfordi Egyetem Gyógyszertani Intézetében 1970/71-ben töltött ösztöndíjas esztendő főbb eseményeit ismerteti.

A történetírás számára azért figyelemreméltó forrás a könyv, mert olyan tapasztalatokat és megfigyeléseket rögzít, amelyeket máshonnan nem ismerhetünk meg, s e tapasztalatok és megfigyelések hozzájárulnak az emlékezet kritikai történetének megalkotásához. Míg a történettudomány korábbi álláspontja szerint a személyes műfajok nem tekinthetők hiteles történeti forrásnak, az utóbbi időben megnőtt azon történészek száma, akik amellet érvelnek, hogy e szövegek kordokumentumok, s megfelelő kritikai eszközök és szempontok alkalmazásával fontos kiegészítői lehetnek a hagyományos történeti forrásoknak. Terjed a felismerés, amely szerint a történelmi események és a mindennapok tanúinak visszaemlékezéseiből értékes ismereteket kaphatunk arról, hogy az érintettek hogyan éltek meg egy adott eseményt, s mi volt számukra a jelentése. Az emlékezések a múlt olyan olvasatához segíthetnek közelebb, amely a történelem *megértése* szempontjából fontos elsősorban. E források nélkül gyakran még a reáltörténelem is csak igen hiányosan mutatható be.

Ebből a szempontból külön figyelmet érdemelnek a könyv azon részei, amelyek betekintést adnak az 1930-as évek Tolna megyei kisvárosi, falusi és tanyasi életviszonyaiba. Különösen érdekesek azok a részletek, amelyek a hosszabb ideig „egyszülős” (a katonának behívott apát nélkülöző) család életét, a háborús és a háború utáni évek tapasztalatait beszé-

lik el, kiegészítve az apa visszaemlékezésével és Benedeczy háborúval kapcsolatos reflexióival. Ugyanilyen tanulságos a '40-es évek második felében a gimnáziumi, majd az '50-es évek első felében Budapesten töltött egyetemi évek eseményeinek, köztük például a fiatalember DISZ-be történt belépésének és a november 7-i ünnepeknek az ábrázolása, az egyetemisták ÁVÓ-s zaklatásának, elvitelének és a békekölcsön-jegyzés körülményeinek az előadása. Benedeczy rendszeresen beszámol saját szakmai és szellemi fejlődéséről, olvasmányairól, köztük például Babits, Illyés, Németh László és mások műveinek megismeréséről, hatásáról. Részletesen tudósít magánéletének fordulatairól. Szemléletesen bemutatja, a politikai légkör hogyan befolyásolta a legintimebb emberi kapcsolatokat, az egyének magatartását.

A kötet tudománytörténeti jelentőségét elsősorban az adja, hogy érzékletesen ábrázolja az '50-es évek első felében folyó biológia és kémia oktatás egyetemi gyakorlatát, színvonalát és körülményeit, s bemutatja a lovászpatonai Növénynevelő Telepen folyó munkát, saját szakmai tapasztalatait. Általánosabb érvényű, emberi tanulsággal is szolgálnak a Pécsi Orvostudományi Egyetem intézetei és tanárai közti viszonyról, a kutatás körülményeiről írottak. Elismérrő szavakat olvashatunk például Lissák Kálmán intézetvezetőről és Grastyán Endréről, a később nemzetközi elismerést szerzett tudósról, akivel baráti kapcsolatuk a pécsi éveket követően is megmaradt. Sajnálhatjuk, hogy innentől kezdve a fejezetek egyre rövidebbek, az elbeszélés szűkszavúvá válik, és csak keveset tudunk meg a budapesti Orvostovábbképző Intézet életéről, az ott folyó munkáról, a személyzeti politika alakulásáról és az oxfordi tanulmányút szakmai, emberi tapasztalatairól.

Benedeczy István emlékezése azonban nemcsak fontos történeti és tudománytörténeti forrás, hanem egyben irodalmi munka. A szerző mindvégig kétféle módon van jelen az elbeszélésben. Egyrészt ott van mint gyermek, majd ifjú egyetemista, végül fiatal kutató, akinek az élményeiről, lelkiállapotáról és pályájának kibontakozásáról tudósít. Másrészt megjelenik a múltra visszatekintő íróként, aki kommentálja és értékeli a felidézett eseményeket. Folyamatosan ellenőrzi saját megismerő és emlékező képességét, s kritikusan viszonyul a bemutatott eseményekhez. Nem lát bele összefüggéseket a véletlen történésekbe, nincs dramaturgiai vezérfonala, nem stilizálja magát hőssé, s nem akarja okszerűen vagy célra irányulóan elren-

dezettnek láttatni saját életét. Sikerül elkerülnie a memoáriók gyakori hibáit, az egocentrizmust, az önboncolgatást és az öngazoló szándékot. A szélesebb társadalmi, hazai és nemzetközi politikai eseményeket többnyire csak annyiban érinti, amennyiben azok hozzájárultak személyisége alakulásához.

Irodalmi művé teszik a könyvet az emlékezést átszövő tartalmi elemek is, első helyen az életrajzi tényezők, továbbá az ezekből fakadó lelki és más következmények érzékletes ábrázolása. Az önmérséklettel adagolt szakmai elemzések mellett gyakran olvashatunk közéleti, társadalmi helyzetértékeléseket, pályatársakról alkotott miniatűr portrékat, tömör jellemzéseket, erkölcsi megjegyzéseket. A szerző közread csupán szűk körben ismert híreket, pletykákat, anekdotákat is, amelyek szemléletesen állítják elének a kort vagy az adott személyt. Külön figyelmet érdemelnek a szellemi életben való aktív részvételét, az irodalom hatását, a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb társadalmi szerepét tanúsító sorok, továbbá a magánéletet, a női kapcsolatokat és a családi viszonyokat taglaló részletek. A kötet jelentőségét növeli, hogy szerzője szorosan összefonja egyéni sorsát, a vele történeteket az ország eseményeivel. Benedeczy magas fokon stilizál, könnyedén teremt jeleneteket, s gyakran él a párbeszéd lehetőségével.

Benedeczy István műve nem klasszikus értelemben vett lineáris önéletírás, de nem is mindvégig a tanú szemszögéből, egyes szám első személyben előadott elbeszélés. Egyszerre, egymást váltogatva alkalmazza a két írásmódot. A belső alakulás folyamataihoz szubjektív kortörténet kapcsolódik, kiegészítve szociografikus részletekkel, politikai, társadalomtörténeti megjegyzésekkel, olvasásszociológiai megfigyelésekkel, kultúrtörténeti, szakmai reflexiókkal, személyes vallomásokkal. Azaz a könyv nem kizárólag visszatekintő prózai elbeszélés, hanem a jelenből reflektált munka. A szerző és az elbeszélő azonos, néha az elbeszélő főszereplővé lép elő. Az olvasó mindvégig érzi, hogy valódi személy önéletírását olvassa. A szerző nem csupán emlékezőként igyekszik kapcsolatot teremteni az olvasóval, hanem elbeszélőként is jelen van.

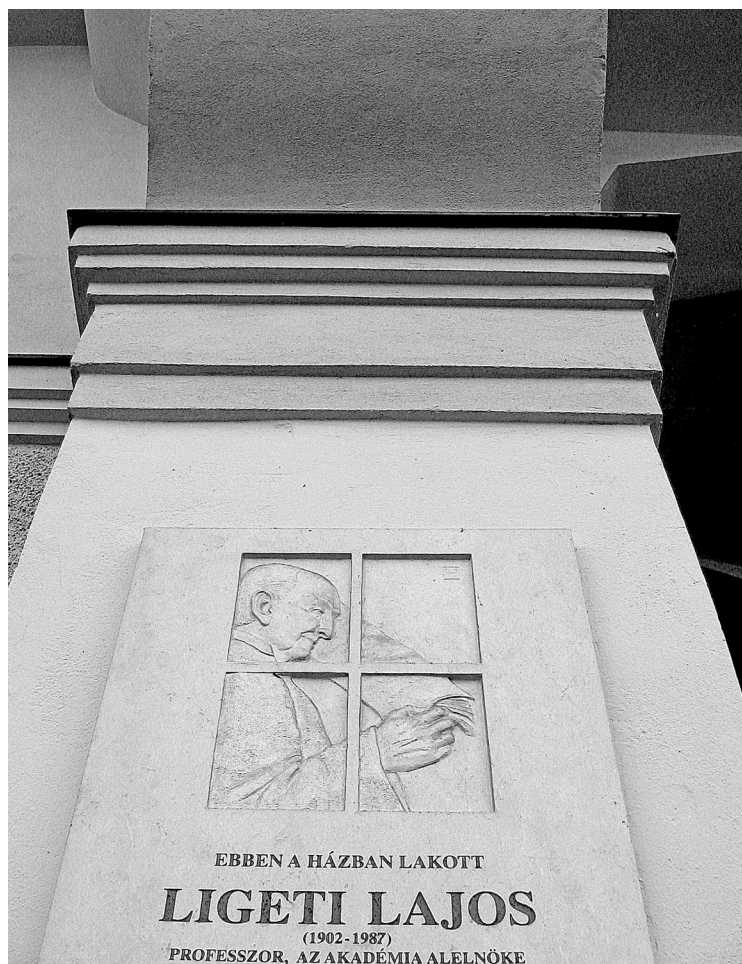
Benedeczy István itt olyan szépíróként áll előttünk, akinek a munkájában érvényes az önmagára vonatkoztatás, de másként, mint például Kassák, Móricz és Vas István önéletrajzi munkáiban. Csak ritkán helyezi előtérbe saját személyiségét, s több epizodikus figura is fontosabb szerephez jut az elbe-

szélónél. Önmagáról viszonylag keveset árul el, s azt is többnyire csupán közvetett módon, helyzetek bemutatásával teszi. Gyakran egyszerre használja az előadott történettel való egyidejűséget és utóidejűséget. Egymás mellé helyezi a különböző időből származó emlékeket, reflexiókat, amelyek nem feltétlenül felelnek meg az egykori valóságnak.

A könyv műfaja egyfajta világelsajátítás-történetként határozható meg, amelynek irodalmi előzményei többek között Gyergyai Albert 1970-es, '80-as években megjelent önéletrajzi írásainak körében kereshetők. Gyergyai is elsősorban tudós volt, irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, aki esszéíróként és műfordítóként is jelentőset alkotott. Önéletrajzi munkáiban visszatért a pályakezdés szépirodalmi ambícióihoz, ezeket azonban csak részben sikerült megvalósítania. Nála is megfigyelhető a különböző írásmódok váltogatása, a leírás, a fikció és az esszé keveredése, a műfaji kontamináció. A személyes sors visszatekintő felmutatása gyakran háttérbe szorul.

Benedeczy világlátása alapvetően optimista, önértékelése mentes az öncsalástól, elfogultságoktól.

Személyisége kiegyensúlyozott, nincsenek nagyobb konfliktusai, s nincs mindent maga alá rendelő küldetéstudata. Tisztán lát, és felelősen ítél, s mindenről a számára lényegeset jegyzi fel. Irigység, emberi hiúság nem érinti, a helyezkedés, a hatalom, a stallum nem érdekelte. Élete itt bemutatott részében nincsenek váratlan fordulatok, ellentmondások, időbeli megszakadások, nagyobb kihagyások. Környezetének számos szereplőjéről mond jót, s nem elfogult barátaival, tudóstársaival szemben. Találóan jellemzi ismerőseinek, kollégáinak tulajdonságait, magatartását, politikai és más irányú tájékozódását. S bár minden életrajzi elbeszélésnek és önéletírásnak megvan a sajátos megvilágítása, ideológiája, e könyv egyik értéke az, hogy nem szolgál az énkonstruáció eszközeül, a szerzőnek nincs kitapintható rögeszméje. Nem akar erőszakosan meggyőzni, s nem akar minden áron egységet, tanulságot keresni a saját életében. Mindenkihez szóló, központi üzenete talán az, hogy aki felejt, önmagához lesz hűtlen. Várjuk a folytatást, a részletes emlékeztést a tihanyi és a szegedi évekről, valamint az új, huszonöt éve tartó nyugdíjas életszakasról.

Ligeti Lajos emléktáblája (mésző dombormű, Budapest, V. kerület, 2002)